

اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال دوازدهم، شماره ۴۵، بهار ۱۳۸۳

بررسی موانع سرمایه گذاری خصوصی در بخش کشاورزی ایران

دکتر مجید صامتی، بیتا فرامرزپور*

چکیده

سرمایه گذاری و انباشت سرمایه ناشی از آن کلید رشد اقتصادی هر کشور به شمار می آید. سرمایه گذاری در اغلب کشورها، بویژه در کشورهای در حال توسعه، توسط بخش خصوصی و دولتی انجام می گیرد. سرمایه گذاری بخش خصوصی نه تنها به عنوان جزئی از تقاضای کل بلکه مهمتر از آن، منبع رشد و فرصتهای شغلی در آینده است.

از میان سرمایه گذاری در بخشهای مختلف اقتصادی، سرمایه گذاری در بخش کشاورزی از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار است. سرمایه گذاری در بخش کشاورزی علاوه بر اینکه موجب رشد تولید و اشتغال در این بخش می شود، با توجه به ارتباطات پسین و پیشین با سایر فعالیتهای اقتصادی، به رشد تولید و اشتغال در سایر بخشها نیز کمک می کند. در این راستا باید گفت که سرمایه گذاری بخش خصوصی از متغیرهای مهم در توسعه بخش کشاورزی است.

* * به ترتیب: استادیار دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان و کارشناس ارشد اقتصاد

E-mail : p- sameti @hotmail.com E-mail : bita- faramarzipoor @yahoo.com

بررسی موانع سرمایه گذاری بخش خصوصی در کشاورزی ایران طی دوره ۱۳۴۶-۱۳۷۹ هدف اصلی این مقاله است. بدین منظور از یک مدل همزمان مبتنی بر مبانی نظریه سرمایه گذاری استفاده شده است.

یافته های تجربی مطالعه حاضر نشان می دهد که نرخ تورم و ارزش افزوده مهمترین عوامل تاثیرگذار بر سرمایه گذاری خصوصی در بخش کشاورزی است که در این میان حساسیت سرمایه گذاری خصوصی نسبت به ارزش افزوده بیش از دیگر متغیرهاست. همچنین کشش سرمایه گذاری خصوصی نسبت به سرمایه گذاری دولتی در سطحی بسیار پایین قرار دارد.

کلید واژه ها:

سرمایه گذاری، سرمایه گذاری خصوصی، سرمایه گذاری دولتی، پس انداز، اعتبارات کشاورزی.

مقدمه

به باور بسیاری از اقتصاددانان وجود یک بخش کشاورزی پیشرو و نیرومند از ضروریات توسعه اقتصادی است. در هر شرایطی توسعه بخش کشاورزی پیش شرط توسعه اقتصادی کشور است و تا زمانی که موانع توسعه این بخش برطرف نشود سایر بخشها نیز به شکوفایی، رشد و توسعه دست نخواهند یافت (درویشی، ۱۳۷۳). با توجه به اینکه الگوی کاهش دخالت مستقیم اقتصادی دولت در بخشهای تولیدی و افزایش مشارکت بخش خصوصی در فعالیتهای تولیدی و اقتصادی یک اصل مورد قبول به شمار می آید، کوشش در زمینه جلب و جذب سرمایه های خصوصی به بخش کشاورزی نقش مهمی در این امر ایفا می کند. در واقع فراهم سازی زمینه های لازم برای افزایش سرمایه گذاری در این بخش و بسترسازی مناسب برای جلب و جذب سرمایه های خصوصی به بخش کشاورزی، پیش شرط اغماض ناپذیر توسعه پایدار کشاورزی در ایران است (حجتی، ۱۳۸۰).

در مقاله حاضر به بررسی موانع سرمایه گذاری بخش خصوصی به عنوان متغیرهای این تحقیق پرداخته شده است. در این راستا اطلاعات و آمار مورد نیاز، که مربوط به دوره زمانی ۱۳۴۶-۱۳۷۹ به

بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

قیمت ثابت سال ۱۳۶۹ بوده، از آمار حسابهای ملی و نشریات اداره بررسیهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تهیه گردیده است.

مبانی نظری سرمایه‌گذاری

مدلهای نظری موجود در زمینه سرمایه‌گذاری را می‌توان به سه طبقه کلی مدل‌های شتاب، مدل‌های سود انتظاری و مدل‌های نئوکلاسیک‌ها تقسیم‌بندی کرد.

اقتصاددانان کلاسیک با استفاده از روش اقتصاد کلان مسئله رشد اقتصادی را بررسی می‌کنند. از نظر آنان تقاضا برای سرمایه‌گذاری تابع غیرمستقیمی از نرخ بهره و بازار سرمایه نظریه تعیین این نرخ است (تفضلی، ۱۳۷۵).

نئوکلاسیک‌ها علاوه بر تأیید نظریات کلاسیکها نظریات خود را براساس مفاهیم نهایی و مطلوبیت نهایی بیان می‌کنند. در این مکتب، سرمایه‌گذاری از عامل سرمایه شروع می‌شود و قیمت‌ها در تصمیمات سرمایه‌گذاری نقش زیادی دارد. از نظر کینز سرمایه‌گذاری به کارایی نهایی سرمایه نسبت به نرخ بهره هزینه فرصت منابع سرمایه‌گذاری شده بستگی دارد و سرمایه‌گذاری واقعی تا آن حد صورت می‌گیرد که نرخ بازده نهایی بالاتر از نرخ بهره بازار شود (Khan & Reinhart, ۱۹۹۰).

نظریه شتاب، سرمایه‌گذاری را یک نسبت خطی از تغییرات تولید در نظر می‌گیرد. براساس این نظریه با وجود نسبت رشد سرمایه به محصول، محاسبه سرمایه‌گذاری مورد نیاز برای حصول مقدار مشخصی از تولید ساده خواهد بود. در این مدل انتظارات، سودآوری و هزینه‌های سرمایه نقش ندارند. (همان منبع).

جورگنسن و هال و جورگنسن عنوان کردند که روش ذخیره بهینه سرمایه به قیمت تولید و هزینه استعمال سرمایه بستگی دارد. شکاف بین ذخایر سرمایه جاری و مطلوب از طریق تأخیر در تصمیمگیری منجر به ارائه معادله سرمایه‌گذاری (تغییر در ذخایر سرمایه) می‌شود (برانسون، ۱۳۷۸).

در زمینه موضوع فوق تحقیقات متنوعی به شرح زیر صورت پذیرفته است:

- سوندراجان و تاکور مدلی را ارائه کرده‌اند که شامل روابطی است که رفتار سرمایه‌گذاری خصوصی، پس‌انداز و رشد را توضیح می‌دهد و در آن سرمایه‌گذاری عمومی به

صورت برونزا فرض شده است. مهمترین نتیجه مطالعه دو دانشمند فوق این بود که سرمایه گذاری بخش دولتی مکمل سرمایه گذاری بخش خصوصی است (Sundrajian & Thakur, ۱۹۹۰).

— لونی با استفاده از مدل رگرسیونی، عوامل مؤثر بر سرمایه گذاری خصوصی را در بخش کشاورزی بررسی کرد. نتایج تجربی حاصل از تخمین معادلات مطالعات وی نشان داد که سرمایه گذاری خصوصی، تولید ناخالص داخلی و اعتبارات کشاورزی همگی با یک سال وقفه و سرمایه گذاری زیربنایی تأثیر مثبت و سرمایه گذاری غیر زیربنایی تأثیر منفی بر سرمایه گذاری خصوصی دارند. (loony, ۱۹۹۹)

- سروواتو و جایارامان در سال ۲۰۰۱ عوامل تعیین کننده سرمایه گذاری خصوصی را در فیجی مورد بررسی و آنها را به ۳ دسته عوامل نئوکلاسیکی، عوامل سیاستگذاری و عوامل اقتصادی باز تقسیم کردند. نتایج این بررسی نشان داد که متغیرهای اقتصادی مورد استفاده در مدل (سرمایه گذاری دولت، اعتبارات، نرخ مبادله و...) روی رفتار سرمایه گذاری خصوصی در کشور فیجی نسبت به عوامل دیگر تأثیر کمتری دارد و عوامل اصلی بازدارنده سرمایه گذاری شامل عوامل سیاستگذاری مانند قوانین و مقررات دولت، موقعیت سیاسی، هزینه های کاربردی آب و برق و نبود نیروی کار ماهر است (Seruvatu & Jayaan, ۲۰۰۱، ۰۲).

- برجسیان در تحقیق خود با تأکید بر تأثیر عامل بی ثباتی تعدادی از متغیرهای کلان اقتصادی، عوامل مؤثر بر سرمایه گذاری خصوصی را در ایران بررسی کرد. در این تحقیق تأثیر متغیرهای رشد تولید ناخالص داخلی، سهم سرمایه گذاری بخش دولتی در درآمد ملی به تفکیک سرمایه گذاری های زیر بنایی و غیر زیر بنایی، نرخ واقعی بهره، رشد اعتبارات اعطایی بانکها به بخش خصوصی، رابطه مبادله، نرخ واقعی ارز و شاخصهای بی ثباتی نرخ ارز، صادرات و قیمت های خرده فروشی بر سهم سرمایه گذاری بخش خصوصی در درآمد ملی آزمون شده است. این مطالعه نشان داد که رشد تولید ناخالص داخلی تأثیر مثبت بر سهم سرمایه گذاری بخش خصوصی در درآمد ملی دارد و تأثیر کل سرمایه گذاری دولتی بر سرمایه گذاری خصوصی مثبت است. همچنین نرخ واقعی بهره

بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

تأثیر منفی و رشد اعتبارات اعطایی بانکها به بخش خصوصی، رابطه مبادله و نرخ ارز تأثیر مثبتی بر سهم سرمایه‌گذاری در درآمد ملی دارند (برجسیان، ۱۳۷۷).

- هادیان در مقاله خود تحت عنوان « بررسی رابطه بین پس انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران با استفاده از یک مدل تصحیح خطا» رابطه بین پس انداز ملی و سرمایه‌گذاری را تحلیل کرد. نتایج مطالعه وی نشان می‌دهد که طی دوره مورد مطالعه، دولت از این منظر تلاشی برای تعدیل تراز پرداختها و در نتیجه ایجاد یک رابطه یکنواخت بین سرمایه‌گذاری داخلی و پس انداز ملی انجام نداده است (هادیان، ۱۳۷۸).

عوامل مؤثر در سرمایه‌گذاری

عوامل تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری به دو دسته شناخته شده و نامشخص تقسیم می‌شود. از عوامل شناخته شده برخی قابل اندازه‌گیری نیست. در این قسمت سعی می‌شود عواملی بررسی شود که قابل اندازه‌گیری است و در عین حال بیشترین اثرات را بر سرمایه‌گذاری دارد و در مدل کاربردی معیندار است.

سطح درآمد: با توجه به نظریه های سرمایه‌گذاری، (اصل شتاب)، تغییرات سطح درآمد تأثیر بیشتری نسبت به سطح مطلق درآمد دارد، بنابراین سطح درآمد یا تغییرات سطح درآمد را می‌توان به عنوان عامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری خصوصی تلقی کرد (اخوی، ۱۳۷۲).

سرمایه‌گذاری دولتی: به لحاظ نظری اگر سرمایه‌گذاری دولتی در حیطه بخش خصوصی و فعالیتهای تولیدی وارد شود، به عنوان جایگزینی قدرتمند برای بخش خصوصی عمل می‌کند (اثر تخلیه ای).

اگر سرمایه‌گذاری بخش عمومی در حیطه کالاهای عمومی باشد به عنوان بخش مکمل برای سرمایه‌گذاری خصوصی عمل می‌کند (اثر کششی) (برانسون، ۱۳۷۶).

اعتبارات بانکی: در مورد تأثیر اعتبارات و تسهیلات بانکی بر سرمایه‌گذاری خصوصی در قالب نظریه‌های سیاست پولی اقتصاد کلان تردیدی وجود ندارد و نقش سیاست پولی در تشویق

سرمایه گذاری خصوصی حائز اهمیت است. برای این منظور از طریق ایجاد تسهیلات لازم در زمینه افزایش حجم پول و کاهش هزینه های سرمایه گذاری، مانند تغییر در نرخ ذخیره قانونی و نرخ تنزیل مجدد، سرمایه گذاری اقتصاد افزایش می یابد (همان منبع).

نرخ تورم: نرخ تورم داخلی از جمله متغیرهایی است که بر تقاضای سرمایه گذاری بخش خصوصی مؤثر است. تورم لجام گسیخته، که همراه با افزایش تولید نیز باشد، تأثیر منفی روی سرمایه گذاری خصوصی می گذارد. نرخ تورم بالا ریسک فعالیتهای تولیدی را افزایش می دهد و بخش سوداگری اقتصاد را با سود سرشاری مواجه می کند و در نتیجه منابع را از فعالیتهای تولیدی و سرمایه گذاری به سمت خدمات کاذب، احتکار و فعالیتهای تجاری زودبازده سوق می دهد و سرمایه گذاری خصوصی را می کاهد (Meyer, ۱۹۵۷).

پس انداز: پس انداز می تواند از طریق نظام بانکی یا بازارهای ملی وارد جریان کار و تولید شود و به صورت فزاینده درآمد ملی را افزایش دهد. در واقع پس انداز ملی بهترین منبع سرمایه گذاری به حساب می آید، زیرا بازده آن برای اقتصاد ملی در بالاترین سطح قرار دارد (پوریان).

منابع تشکیل سرمایه

شکلگیری و تشکیل سرمایه با هزینه اقتصادی ولی با نرخ بازگشت توأم است. سرمایه گذاری یا تشکیل سرمایه، زمانی امکانپذیر است که تخصیص منابع منجر به افزایش ذخایر سرمایه ای - مادی و انسانی - شود.

تشکیل سرمایه عامل مهم و بنیادی در تحقق توسعه است، زیرا برای تولید کالاهای سرمایه ای، واسطه ای و ایجاد خدمات زیربنایی، که شرط لازم توسعه محسوب می شود، به سرمایه نیاز است. در مراحل اولیه رشد و توسعه به دلیل فقر شدید، تشکیل پس انداز لازم و سرمایه کاری دشوار است. در این مرحله از توسعه مهمترین تنگنا و همچنین اصلیتترین متغیر حرکت، فرایند تراکم بیشتر پس انداز و تبدیل آن به سرمایه است، ولی به محض اینکه یک ساختار اقتصادی از حالت سکون به حرکتی رشدیابنده تمایل پیدا کند، این چنین اقتصادی خود سرمایه لازم را برای مراحل بعدی حرکت خویش فراهم

بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

خواهد ساخت. منبع تشکیل سرمایه پس انداز است. هرچه میزان پس انداز بیشتر باشد شرایط و امکانات برای سرمایه‌گذاری هموارتر خواهد بود.

تسهیلات اعتباری به صورت سرمایه‌گذاری‌های درازمدت و یا سرمایه‌در گردش، یکی از عامل‌های مهم تولید در بخش کشاورزی مانند سایر بخش‌های اقتصادی کشور به شمار می‌آید.

در عصر حاضر در پی تکامل و پیشرفت علوم و صنایع، بهره‌برداری اقتصادی از مزارع از طریق روش‌های نو در کشاورزی، استفاده از فنون جدید و احداث ساختمان‌های مناسب و سالم با بهره‌گیری از اصول بهداشتی جهت توسعه فعالیت‌های دام و طیور و کشاورزی مستلزم هزینه سنگینی است که برای تأمین این گونه مخارج باید از اعتبارات کشاورزی سود برد (نوراد، ۱۳۴۵).

فصلی بودن تولیدات کشاورزی همواره شکافی بین پرداختیها و دریافتیهای کشاورزی ایجاد می‌کند. بنابراین، کشاورزان برای پرداخت هزینه‌های جاری و سرمایه‌گذاری در امر کشاورزی نیازمند پس انداز درآمدهای گذشته و یا دریافت اعتبارات‌اند. در همین راستا باید گفت به دلیل درآمد پایین کشاورزان، امکان پس انداز آنان بسیار کم است.

مؤسسات مالی رسمی به دلیل وجود عامل ریسک برگشت سرمایه در درازمدت، تمایلی به پرداخت اعتبارات به بخش کشاورزی ندارند. بنابراین، به منظور کوتاه کردن دست منابع اعتباری غیررسمی، بانک کشاورزی به پرداخت وام با سود ارزان اقدام می‌کند. از طرفی باید گفت اعطای تسهیلات ارزی‌نقیمت به کشاورزان خرده‌پا و کم‌درآمد معایبی به دنبال دارد.

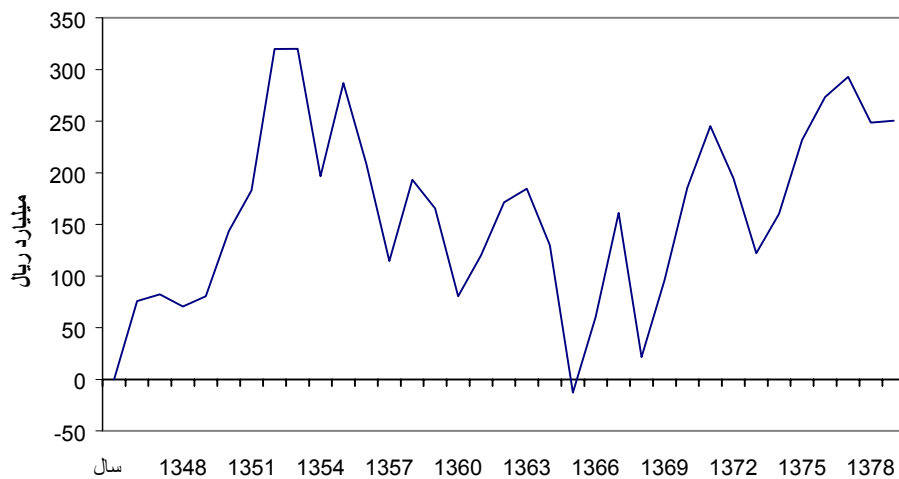
پایین بودن نرخ بهره، انگیزه پس انداز را به حداقل می‌رساند و تجهیز منابع و انباشت سرمایه را در کشور می‌کاهد. از طرف دیگر میزان تقاضا برای وام را بشدت افزایش می‌دهد که این امر باعث سهمیه‌بندی منابع مالی، محدود شدن مبلغ هر وام و سخت شدن شرایط اعطای تسهیلات می‌شود، در حالی که بخش زیادی از اعتبارات نیز برای هدف‌های تولیدی هزینه نمی‌شود و به امور مصرفی تخصیص می‌یابد که در نتیجه این امر تخصیص بهینه اعتبارات خدشه دار می‌شود (بی‌نام، ۱۳۷۹).

روند سرمایه گذاری بخش خصوصی

براساس نمودارهای ۱ تا ۶، سرمایه گذاری بخش خصوصی در کشاورزی نوسانهای بسیار زیادی داشته است. میزان سرمایه گذاری بخش خصوصی از سال ۴۶ روندی افزایشی داشته ولی در سال ۱۳۴۸ با کمی کاهش دوباره روند افزایشی خود را تا سال ۱۳۵۵ ادامه داده است. به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی و تحولاتی که در کشاورزی صورت گرفت، سرمایه گذاری خصوصی به دلیل نبود اطمینان از آینده و فرار سرمایه‌ها به خارج از کشور کاهش یافت به طوری که در سال ۱۳۵۸ به پایینترین میزان خود رسید. در سال ۱۳۵۹ با کاهش سرمایه گذاری دولتی در بخش کشاورزی، اعتبارات اعطایی بانکهای تخصصی (نظیر بانک کشاورزی) به کشاورزی رشد چشمگیری یافت (میزان اسمی). همچنین در این سال با توجه به کاهش درآمد ارزی دولت و در نتیجه کاهش صادرات نفت، به واردات مواد اولیه کشاورزی نسبت به صنعت و خدمات اولویت داده شد که این امر به افزایش عرضه نهاده های کشاورزی انجامید و در نهایت سرمایه گذاری بخش خصوصی را در کشاورزی بشدت افزایش داد. در سال ۱۳۶۱ به دلیل افزایش شدید تورم و کاهش نسبت قیمت محصولات کشاورزی به کالاهای غیر کشاورزی و در نتیجه، کاهش پس انداز و سرمایه گذاری در کل اقتصاد، سرمایه گذاری بخش خصوصی با کاهش روبه رو شد. بین سالهای ۶۳ تا ۶۷ سرمایه گذاری بخش خصوصی نوسانهای زیادی داشت که دلیل عمده آن را می توان ناشی از افزایش تورم، کاهش درآمدهای نفتی و نیز کاهش ارزش افزوده بخش کشاورزی دانست. همزمان با برنامه اول توسعه طی دوره ۱۳۶۸-۷۲ با افزایش پرداختی نظام بانکی به بخش کشاورزی و همچنین حذف سیاست تثبیت قیمت محصولات کشاورزی، سرمایه گذاری بخش خصوصی روند صعودی یافت. در برنامه دوم توسعه (۱۳۷۲-۱۳۷۶) سرمایه گذاری بخش خصوصی به دلیل افزایش اعتبارات بانکی روندی افزایشی به خود گرفت.

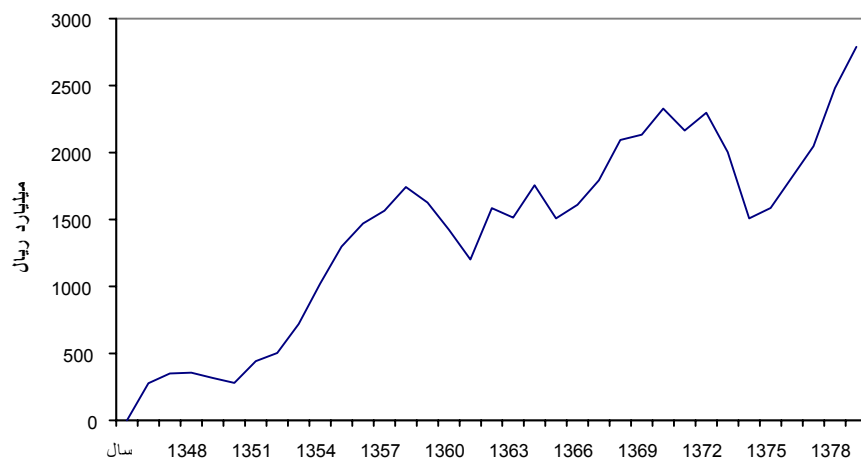
بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

نمودار ۱. میزان پس انداز بخش کشاورزی طی سالهای ۱۳۴۶-۱۳۷۹

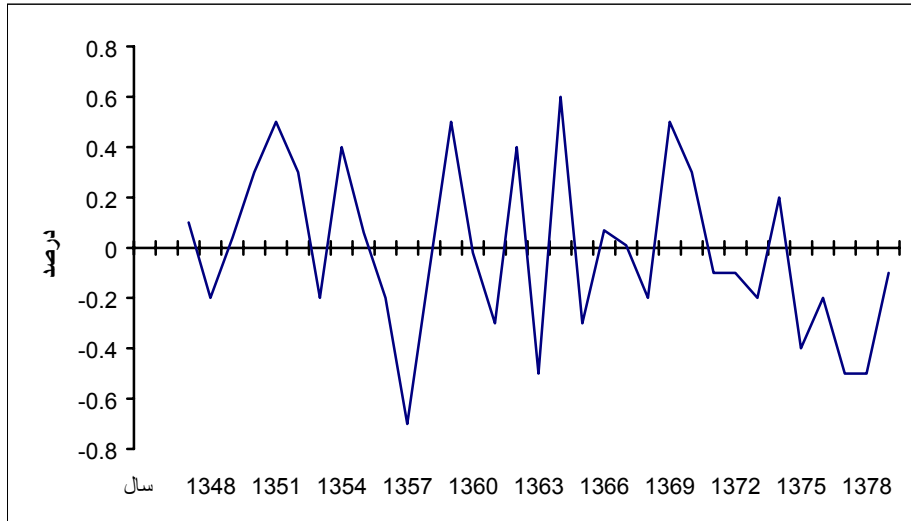
مأخذ: محاسبه محقق براساس آمار پس انداز ملی

نمودار ۲. میزان اعتبارات اعطایی به بخش کشاورزی طی سالهای ۱۳۴۶-۱۳۷۹

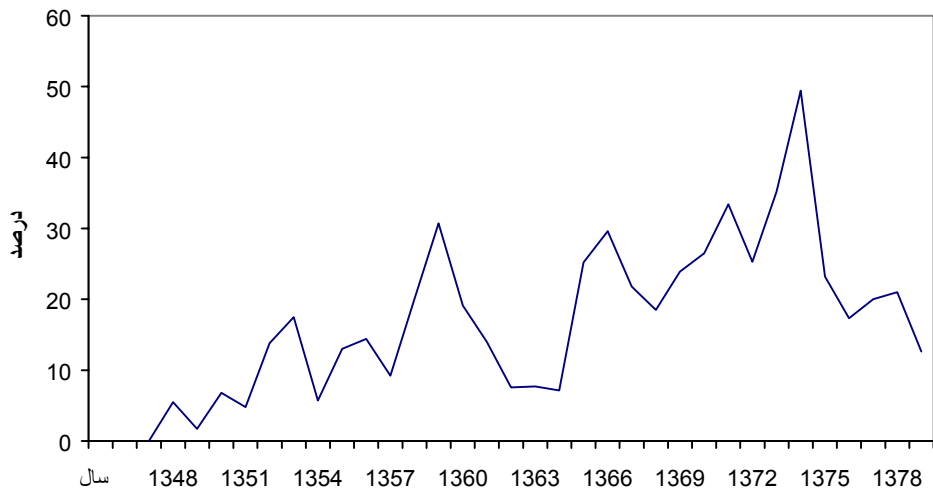
مأخذ: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی

نمودار ۳. نرخ رشد سرمایه گذاری بخش خصوصی طی سالهای ۱۳۴۶-۱۳۷۹

مأخذ: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی

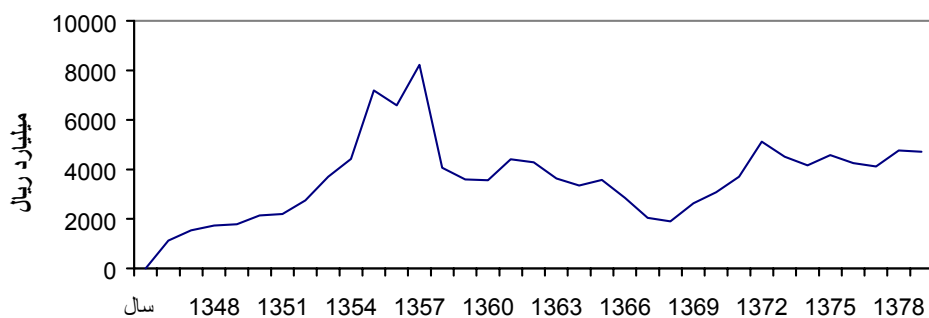
نمودار ۴. نرخ تورم طی سالهای ۱۳۴۶-۱۳۷۹

مأخذ: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی

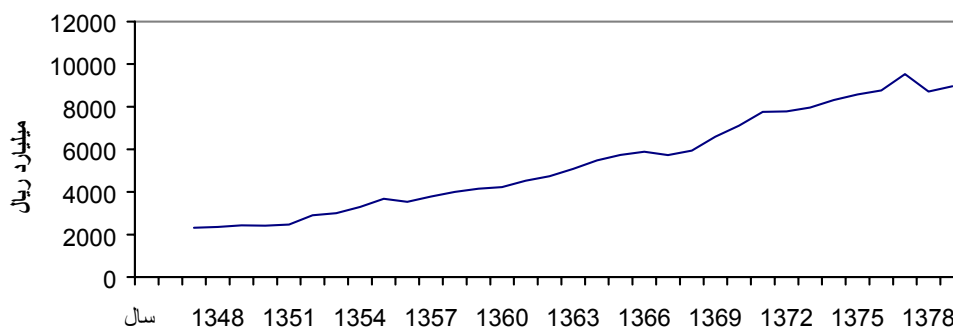
بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

نمودار ۵. میزان سرمایه‌گذاری دولتی طی سالهای ۱۳۴۶-۱۳۷۹

مأخذ: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی

نمودار ۶. میزان ارزش افزوده بخش کشاورزی طی سالهای ۱۳۴۶-۱۳۷۹

مأخذ: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی

روش تحقیق

براساس مطالعات پیشین و با توجه به بحث نظری عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری و محدودیتهای مربوط به عدم دسترسی به برخی از سریهای زمانی تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری و همچنین با در نظر گرفتن ساختار و شرایط اقتصادی ایران، مدل مورد بررسی به صورت زیر تعریف می‌شود:

معادله سرمایه گذاری بخش خصوصی در بخش کشاورزی:

$$IP = f(VA, ADB, IG, R, SV)$$

معادله ارزش افزوده بخش کشاورزی:

$$VA = f(P, M, IA)$$

معادله اعتبارات بخش کشاورزی:

$$ADB = f(N, M_1, M_2)$$

معادله تقاضای سرمایه گذاری بخش خصوصی در بخش کشاورزی:

$$LIP = C_1 + C_2 LVA + C_3 LADB + C_4 LR + C_5 LIG + C_6 LSV + C_7 DUM + U$$

معادله ارزش افزوده بخش کشاورزی:

$$LVA = C_8 + C_9 LP + C_{10} LM + C_{11} LIA + C_{12} DUM + U$$

معادله اعتبارات بخش کشاورزی:

$$LADB = C_{13} + C_{14} LN + C_{15} LM_1 + C_{16} LM_2 + U$$

LP: شاخص قیمت محصولات کشاورزی LM: سرمایه گذاری ماشین آلات

LIA: سرمایه گذاری کل

LIP: سرمایه گذاری بخش خصوصی LVA: ارزش افزوده بخش کشاورزی

LADB: اعتبارات اعطایی دولت به بخش کشاورزی LIG: سرمایه گذاری دولت

LR: نرخ تورم LSV: پس انداز بخش کشاورزی

LN: درآمد نفتی LM: حجم نقدینگی

LM: درآمد مالیاتی

DUM: متغیرهای مجازی جنگ که برای سالهای ۱۳۵۹-۱۳۶۷ یک و برای بقیه سالها صفر است.

U: عامل اخلاص

سرانجام برای برآورد معادلات و انجام تحلیلهای، روابط با استفاده از روش سیستمی برآورد

می شود.

بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

قبل از برآورد مدل، آزمون ریشه واحد بر روی متغیرها انجام گرفت. محاسبات جدول C۱ NV در زمینه بررسی پایا بودن سریهای زمانی با روش دیکی فولر تعمیم یافته نشان می‌دهد که تمام متغیرهای مورد استفاده در مدل، پایا از مرتبه اول اند (گجراتی، ۱۳۷۸؛ نوفرستی، ۱۳۷۸).

جدول ۱. آزمون ریشه واحد

نام متغیر	ADF	۱٪	۵٪	۱۰٪
LIP	-۲/۶۰	-۳/۶۴	-۲/۹۵	-۲/۶۱
D(LIP)	-۵/۲۱	-۳/۶۳	-۲/۹۴	-۲/۶۱
LVA	-۱/۴۷	-۳/۶۴	-۲/۹۵	-۲/۶۱
D(LVA)	-۶/۲۱	-۳/۶۳	-۲/۹۴	-۲/۶۱
LADB	-۱/۹۵	-۳/۶۴	-۲/۹۵	-۲/۶۱
D(LADB)	-۴/۴۱	-۳/۶۴	-۲/۹۵	-۲/۶۱
LSV	-۲/۵۹	-۲/۶	-۲/۹۵	-۲/۶۱
D(LSV)	-۳/۷۸	-۳/۶۴	-۲/۹۵	-۲/۶۱
LR	-۲/۹۶	-۴/۲۶	-۳/۵۵	-۳/۲۰
D(LR)	-۵/۶۵	-۴/۲	-۳/۵۴	-۳/۲۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

شناسایی و تعیین مدلها

از آنجا که معادلات از روش سیستمی و TSLS برآورد می‌شود، مسئله تشخیص مهم است. بنابراین در این رابطه، بررسی شرایطی به نام شرطهای رتبه‌ای و درجه‌ای به واسطه فراهم کردن قواعدی سیستماتیک، مطالعه در این زمینه را با سهولت خاصی مواجه می‌کند.
معادله سرمایه‌گذاری بخش خصوصی:

$$LIP = C_1 + C_2 LVA + C_3 LADB + C_4 LSV + C_5 LR + C_6 LIG + U_1$$

$$K = 14 \quad k = 6 \quad m = 3$$

معادله ارزش افزوده بخش کشاورزی:

$$LVA = C_v + C_k LP + C_l LM + C_{10} LIA + U_v$$

$$K = ۱۴ \quad k = ۴ \quad m = ۳$$

معادله اعتبارات بخش کشاورزی:

$$LADB = C_{11} + C_{12} LM^1 + C_{13} LN^1 + C_{14} LN^2 + U_r$$

$$K = ۱۴ \quad k = ۴ \quad m = ۳$$

که در نتیجه هر سه معادله تحت بررسی بیش از حد قابل تشخیص‌اند.

روش تخمین

با نگاهی سطحی به آثار منتشر شده در زمینه های تجربی علم اقتصاد و بازرگانی پراحتی می توان دریافت که بسیاری از روابط اقتصادی به وسیله مدل های تک معادله ای قابل تعیین است. به این ترتیب به طور ضمنی فرض بر این است که رابطه علی (در صورت وجود) بین دو متغیر وابسته و مستقل یکطرفه است. یعنی متغیرهای توضیحی حکم علت و متغیر وابسته حکم معلول را دارد. اما مواردی وجود دارد که در مورد آنها با جریانی دو طرفه از رابطه علی بین متغیرهای اقتصادی رو به رویم. در این صورت لازم است که از سیستم معادلات همزمان بهره جست (میلر و راو، ۱۳۷۰).

بنابراین در این مقاله از هر دو روش استفاده شده است. ابتدا مدل های سرمایه گذاری بخش خصوصی، ارزش افزوده و اعتبارات به صورت تک معادله ای تخمین زده شد و سپس برای سنجیدن اثر متغیرهای اقتصادی مدل بر یکدیگر، مدل های فوق با استفاده از سیستم معادلات همزمان و به روش ۲SLS برآورد شد.

با توجه به اینکه وقایع مهم اقتصادی نظیر انقلاب، جنگ، تحریم های اقتصادی و شوک نفتی در طی دوره مورد مطالعه می تواند بر مقادیر برآوردی ضرایب و پارامترهای روابط اثر بگذارد، لازم است اثرات این وقایع از طریق وارد کردن متغیرهای مجازی در معادلات بررسی و تحلیل شود.

بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

برآورد مدل به روش حداقل مربعات معمولی

برآورد مدل تقاضای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی:

$$D(LIP) = C_1 + C_2 D(LVA) + C_3 D(LADB) + C_4 D(LR) + C_5 D(LIG) + C_6 D(LSV) +$$

$$C_7 DUM + U$$

$$D(LIP) = - 1,87 + 1,00 D(LVA(-1)) - 0,67 D(LADB) - 0,76 D(LR) + 0,36 D(LIG(-2))$$

+

$$(1,34) \quad (4,66) \quad (-3,45) \quad (-1,88) \quad (2,08)$$

$$0,7 D(LSV(-2)) - 0,71 DUM$$

$$(3,99) \quad (-8,48)$$

$$D.W = 2,01$$

$$F = 25,35$$

$$R^2 = 0,85$$

با توجه به ضرایب برآورد شده، متغیر وابسته $D(LIP)$ نسبت به متغیرهای وابسته مدل، شامل $D(LVA(-1))$ ، $D(LADB)$ ، $D(LR)$ ، $D(LIG(-2))$ ، $D(LSV(-2))$ حساسیت نشان می‌دهد.

کشش تقاضای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی نسبت به ارزش افزوده بخش کشاورزی با

یک دوره وقفه برابر با $1/05$ و مثبت، مانده اعتبارات بانکی بخش کشاورزی برابر با $0/67$ و منفی،

سرمایه‌گذاری دولتی در بخش کشاورزی با دو دوره وقفه برابر با $0/36$ و مثبت، نرخ تورم برابر با $0/76$

و منفی، پس انداز بخش کشاورزی با دو دوره وقفه برابر با $0/7$ و مثبت است.

متغیر مجازی جنگ دارای علامت منفی است.

برآورد معادله ارزش افزوده بخش کشاورزی:

$$D(LVA) = C_8 + C_9 D(LP) + C_{10} D(LM) + C_{11} D(LIA(-2)) + C_{12} DUM + U$$

$$D(LVA) = 5,2 + 1,97 D(LP) + 0,5 D(LM) + 0,16 D(LIA(-2)) - 0,37 DUM$$

۱۰۵

$$(۵) \quad (۴,۶۸) \quad (۲,۴۲) \quad (۲,۴۱) \quad (-۵)$$

$$D.W = ۰,۷۵ \quad F = ۴۹,۸۷R^{\square} = ۰,۸۷$$

کشش ارزش افزوده بخش کشاورزی نسبت به شاخص قیمت محصولات کشاورزی برابر با ۱/۹۷ و مثبت، سرمایه گذاری ماشین آلات کشاورزی برابر با ۰/۵ و مثبت، سرمایه گذاری کل در بخش کشاورزی با دو دوره وقفه برابر با ۰/۱۶ و مثبت است.

معادله اعتبارات بخش کشاورزی:

$$D(LADB) = C_{۱۳} + C_{۱۴} D(LN) + C_{۱۵} D(LM1) + C_{۱۶} D(LM2(-2)) + C_{۱۷} AR(1) + U$$

$$D(LADB) = -۱,۴۸ + ۰,۰۷ D(LN) + ۰,۲۸ D(LM1) + ۰,۶۲ D(LM2(-2)) + ۰,۶۴ AR(1)$$

$$(۴,۵۸) \quad (۴/۹۵) \quad (۱,۸۴) \quad (۱,۷۲) \quad (-۰,۹۳)$$

$$D.W = ۱,۵۵ \quad F = ۱۳۷,۷۴ \quad R^{\square} = ۰,۹۵$$

کشش مانده اعتبارات بانکی بخش کشاورزی نسبت به درآمد نفتی دولت برابر با ۰/۰۷ و مثبت، درآمد مالیاتی دولت برابر با ۰/۲۸ و مثبت، حجم نقدینگی با دو دوره وقفه برابر با ۰/۶۲ و مثبت است. نتایج کسب شده در کل حاکی از مقبولیت آماری متغیرهاست. آماره های به دست آمده در برآوردها (R^2 , D.W, F) صفر نبودن همزمان ضرایب، نبود خودهمبستگی بین پسماندها، توضیح دهی مناسب مدل و حداقل انحراف معیار خطا و برآورد را مورد تأیید قرار می دهد.

برآورد مدل به روش سیستمی:

$$D(LIP) = -۳,۴۳ + ۱,۳۸ D(LVA(-1)) - ۱,۰۰۷ D(LADB) - ۰,۸۸ D(LR) + ۰,۳۶ D(LIG(-2))$$

+

$$(-۱,۷۳) \quad (۳,۷۳) \quad (-۲,۹) \quad (-۲,۰۳) \quad (۱,۹۷)$$

$$۰,۸۸ D(ISV(-2)) - ۰,۷۶ DUM$$

$$(۳,۶۸) \quad (-۷,۸)$$

$$D(LVA) = ۴,۱۹ + ۱,۷۹ D(LP) + ۰,۶۴ D(LM) + ۰,۲ D(LIA(-2)) - ۰,۳۸ DUM$$

بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

(-۰,۰۲) (۲,۶۶) (۲,۶) (۳,۹۱) (۳)

$$D(LADB) = -۰,۲۵ + ۰,۰۷ D(LN) + ۰,۲۸ D(LM^1) + ۰,۶۸ D(LM^2(-۲)) + ۰,۰۹ AR(1)$$

(-۱,۴۲) (۱,۹۰) (۲,۰۳) (۰,۵۷) (۴,۲)

کشش تقاضای سرمایه‌گذاری خصوصی نسبت به ارزش افزوده بخش کشاورزی با یک دوره وقفه برابر با ۱/۳۸ است. این ضریب نشان می‌دهد که به ازای یک درصد افزایش در ارزش افزوده بخش کشاورزی، میزان سرمایه‌گذاری ۱/۳۸ درصد افزایش می‌یابد.

متغیر دیگری که بر سرمایه‌گذاری خصوصی تأثیر بسیار زیادی دارد، اعتبارات بانکی است. ضریب این متغیر ۱/۰۰۷- و نشان‌دهنده تأثیر منفی اعتبارات بر سرمایه‌گذاری خصوصی در ازای یک درصد افزایش در میزان اعتبارات بانکی است. این امر نشان می‌دهد که بخش کشاورزی با کمبود عرضه اعتبارات و افزایش تقاضا به این صورت روبه‌روست که با کاهش انگیزه پس‌انداز، عرضه دچار رکود می‌شود و از سوی دیگر کسب حداکثر درآمد انتقالی از طریق وام‌های ارزان و مصرف آنها در خرید داراییهایی که به موازات نرخ تورم، ارزش آنها افزایش می‌یابد موجب پیدایش مازاد تقاضا در بازار اعتبارات می‌شود. همچنین بیشتر اعتبارات کشاورزی در کارهای تولیدی مصرف نمی‌شود.

کشش تقاضای سرمایه‌گذاری خصوصی نسبت به سرمایه‌گذاری دولتی در بخش کشاورزی با دو دوره وقفه برابر با ۰/۳۶ است که نشان می‌دهد به ازای یک درصد افزایش در سرمایه‌گذاری دولتی، سرمایه‌گذاری خصوصی ۰/۳۶ درصد افزایش می‌یابد. تحقیقات بسیاری نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری دولت تأثیر زیادی بر سرمایه‌گذاری خصوصی دارد. سرمایه‌گذاری ساختاری دولت مکمل سرمایه‌گذاری خصوصی است اما سرمایه‌گذاری غیر ساختاری دولت از طریق جذب منابع فیزیکی محدود با سرمایه‌گذاری خصوصی رقابت می‌کند. علت وقفه دار بودن سرمایه‌گذاری دولتی دیربازده بودن طرحهای سرمایه‌گذاری است، زیرا سرمایه‌گذاری دولتی بیشتر در امور زیربنایی صورت می‌گیرد. با توجه به ناتوانی مالی بخش خصوصی برای انجام سرمایه‌گذاری زیربنایی، سرمایه‌گذاری دولتی می‌تواند مکملی برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی باشد. از آنجا که نبود سرمایه‌گذاری دولت در فعالیتهای زیربنایی از جمله موانع عمده توسعه کشاورزی است، تنها هنگامی که امکانات

زیربنایی به طور هماهنگ و مطلوب در قالب برنامه طراحی شود سرمایه گذاری خصوصی و طرحهای سرمایه گذاری می توانند سودآوری قابل رقابت با دیگر فعالیتهای تولیدی داشته باشند و به سوی این بخش جذب شوند.

کشش تقاضای سرمایه گذاری خصوصی نسبت به پس انداز بخش کشاورزی با دو دوره وقفه برابر با $0/88$ است که نشان می دهد در ازای یک درصد افزایش در میزان پس انداز، میزان سرمایه گذاری خصوصی $0/88$ درصد افزایش می یابد. علت وقفه دار بودن این عامل کمبود پس انداز در میان قشر کشاورز است. نرخ تشکیل پس انداز و در نهایت نرخ تمرکز سرمایه در کشورهای توسعه نیافته در سطح پایینی قرار دارد. دلیل این امر در عقب ماندگی تاریخی آنان و فقر گسترده و همگانی این جوامع نهفته است. تمرکز سرمایه به پس انداز و بسیج همه جانبه و بنیادی وجوه پس اندازها و سرمایه گذاری این پس اندازها بستگی دارد.

کشش تقاضای سرمایه گذاری خصوصی نسبت به نرخ تورم برابر با $0/88$ است که نشان می دهد به ازای یک درصد افزایش در نرخ تورم، میزان سرمایه گذاری خصوصی $0/88$ درصد کاهش می یابد. به علت استمرار تورم و کاهش قدرت خرید اکثریت اقشار جامعه، قیمت واقعی محصولات کشاورزی رو به کاهش است و پاسخگوی هزینه های تولید نیست. از طرفی دولت برای حمایت از اقشار جامعه و ایجاد امنیت غذایی، با اتخاذ سیاستهای حمایت از مصرف کنندگان، با توجه به محدودیتهای تأمین یارانه مصرف، از افزایش قیمت محصولات کشاورزی متناسب با افزایش دیگر کالاها و خدمات جلوگیری کرده است.

درآمدهای ناچیز، بازدهی نازل عوامل تولید، رشد زیاد جمعیت، نبود قوه ابتکار، ناتوانیها و استفاده اندک از قدرت ابتکار در بسیج منابع موجود اقتصادی باعث می شود که استعدادهای مادی و انسانی بلا استفاده فراوانی در کنار فقر گسترده و همگانی وجود داشته باشد. همچنین سرمایه گذاری در طرحهای بالاسری اجتماعی، که به ثمر رسیدن سرمایه گذاری در بخشهای مختلف را کند کرده است، بر تشکیل درآمدها و پس انداز اثر می گذارد و باعث می شود نرخ رشد درآمد ملی، پس انداز و سرمایه ناچیز بماند و در نتیجه، سطح نازلی از تشکیل سرمایه پدید آید.

بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

گفتنی است در ارزش افزوده بخش کشاورزی قیمت بالاترین تأثیر را دارد. درآمد مالیاتی دولت به علت کاهش درآمدهای نفتی سهم بیشتری در میزان اعتبارات بخش کشاورزی دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نتایج این مطالعه نشان داد که از بین عوامل مؤثر در سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کشاورزی، اعتبارات از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است و باعث کاهش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی می‌شود. همچنین حساسیت سرمایه‌گذاری خصوصی نسبت به سرمایه‌گذاری دولتی کمتر از حساسیت این نوع سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده و پس‌انداز است.

با توجه به اینکه کلیدی‌ترین چالش و تنگنا در بخش کشاورزی کشور، بحث اقتصادی آن است، بنابراین رفع این چالش و گذر از دوران تولید معیشتی به تولید اقتصادی در کشور به برنامه‌ریزی همه‌سوی و اساسی نیاز دارد. لذا پیشنهاد می‌شود:

- به دلیل کمبود سرمایه‌گذاری دولت در امور زیربنایی بهتر است این سرمایه‌گذاری در زمینه‌های منجر به استفاده بهینه از عوامل تولید انجام شود. همچنین می‌توان از طریق افزایش سرمایه‌گذاری دولت در امور زیربنایی، ایجاد ساختارهای زیربنایی تولید را تسریع کرد.

- با توجه به اینکه کشاورزان به دلیل نداشتن سرمایه کافی قادر نیستند به خرید نهاده‌ها و فناوریهای جدید، مانند ماشین‌آلات و سیستمهای آبیاری اقدام کنند، لذا به منبع دیگری نیاز است تا تسهیلات لازم را برای تغییر در فناوری و نوسازی کردن کشاورزی فراهم کند. در این باره تسهیلات اعتباری مؤسسات پولی و مالی رسمی وسیله مناسبی برای انتقال و تسریع در روند توسعه کشاورزی است. از طرفی چون بانک کشاورزی نمی‌تواند به طور کامل در برابر تقاضای مالی کشاورزان پاسخگو باشد، لذا واحدهای اعتباری تعاونی بهترین گزینه در رفع این تقاضا به حساب می‌آیند و لذا تشکیل آنها از ضروریات است. همچنین به منظور تشویق بخش خصوصی باید تلاش شود تا نرخ تورم کاهش یابد و نرخ سود متناسب با تسهیلات بانکی و نرخ انتظار برگشت سرمایه تعیین شود.

- با توجه به اهمیت نقش زمان در اعتبارات کشاورزی، بانک کشاورزی باید به پرداخت اعتبارات هماهنگ با تقویم زراعی مناطق مختلف کشور مکلف شود.

- مناسبترین راه به منظور کاهش ریسک قیمت ناشی از نوسان قیمتها عبارت از توسعه نظام بیمه محصولات کشاورزی (بیمه قیمت) و تصویب و اجرای قوانین و مقرراتی است که متضمن امنیت اقتصادی و فضای مناسب برای رشد و شکوفایی خلاقیتها و پیدایش بازرگانان مبتکر باشد. در این زمینه راه اندازی بورس محصولات کشاورزی و عقد قراردادها (نقدی - آتی) نیز ضروری است.

- به دلیل عرضه کم اعتبارات و تقاضای شدید آن بهتر است اعتبارات بانکی به صنایع تبدیلی تخصیص داده شود تا از این رهگذر سرمایه گذاری بخش خصوصی تقویت گردد.

- با توجه به اینکه پس انداز، منبع سرمایه گذاری است، بنابراین احداث مؤسسات پس انداز، بانکهای پس انداز، حسابهای پستی پس انداز، شرکتهای تعاونی اعتبار و شرکتهای بیمه برای جمع آوری پس انداز ضروری است.

منابع

۱. اخوی، آ. (۱۳۷۲)، تجارت بین الملل، استراتژی بازرگانی و توسعه اقتصادی، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران.
۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره بررسیهای اقتصادی، گزارش اقتصادی و ترازنامه سالهای مختلف، بانک مرکزی، تهران.
۳. برانسون، و. (۱۳۷۸)، تئوری و سیاستهای اقتصاد کلان، ترجمه عباس شاکری، نشر نی، تهران.
۴. برجسیان، الف. (۱۳۷۷)، عوامل مؤثر در سرمایه گذاری خصوصی در ایران، رساله کارشناسی ارشد.
۵. بی نام. (۱۳۷۹)، مجله اقتصاد ایران سال سوم، شماره نوزدهم.
۶. پوریان، ح. عوامل مؤثر بر پس انداز در ادبیات اقتصادی و برداشتی از موانع پس انداز در ایران.

بررسی موانع سرمایه‌گذاری ...

۷. تفضلی، ف. (۱۳۷۵)، نظریه‌ها و سیاستهای اقتصاد کلان، نشر نی، تهران.
۸. حجتی، م. (۱۳۸۰)، توسعه کشاورزی و امنیت سرمایه‌گذاری، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال نهم، شماره ۳۳.
۹. درویشی، ع. (۱۳۷۳)، ظرفیت و توان توسعه پایدار کشاورزی، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال دوم، شماره ۵.
۱۰. گجراتی، د. (۱۳۷۸)، مبانی اقتصاد سنجی، جلد اول و دوم، ترجمه ح. ابریشمی، دانشگاه تهران، تهران.
۱۱. میلر و راو (۱۳۷۰)، اقتصادسنجی کاربردی، ترجمه ح. ابریشمی، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، تهران.
۱۲. نورد، ع. (۱۳۴۵)، شرکتهای تعاونی و بانک برای کشاورزان، انتشارات فاروس.
۱۳. نوفرستی، م. (۱۳۷۸)، ریشه واحد و هم‌جمعی در اقتصادسنجی، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، تهران.
۱۴. هادیان، الف. (۱۳۷۸)، بررسی رابطه بین پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران با استفاده از یک مدل تصحیح خطا. مجله برنامه و بودجه، شماره ۴۵.
۱۵. Khan M. & C. Reinhart (۱۹۹۰), Private investment & economic growth in developing countries.
۱۶. Loony R. E. (۱۹۹۹), Factors affecting private sector investment in agriculture.
۱۷. Meyer, J. (۱۹۵۷), leading issues in economic developing, Harvard University Press.
۱۸. Seruvatu, E. & T.K. Jayaraman (۲۰۰۱-۲۰۰۲), Economics department reserve Bank of Fiji

۱۹. Sundarijan V. & Thakur (۱۹۹۰), Public investment, crowded out & growth, a dynamic model applied to India & Korea, IMF Staff Papers.
-

Archive of SID